

d) A választékolás. A kitermelt faanyagból minél értékesebb választékokra történő feldolgozást csak olyan szabályozó rendszerrel lehet megoldani, amelyik az egyes választékok minőségi eltéréseit is figyelembe veszi. A közgazdasági szabályozókat itt az értékesített választékokra érdemes építeni, e rendszer számos előnye miatt. Ezek az előnyök összefoglalva az alábbiak:

1. Értékesebb választékok termelésére ösztönöz, mert az értékesebb választékoknál nagyobb nyereséget biztosít.
2. A befizetés alapja objektív (számla), könnyen ellenőrizhető.
3. A rendszer keretében biztosítható a bővített újratermelés költsége.
4. A kitermelt faanyagnak eltérő minőségéhez automatikusan alkalmazkodva biztosítja a különbözőzeti földjáradék elvonását.
5. Az ösztönzés a piac változásainak megfelelő választék termelésére egyszerűen, gyorsan megoldható.
6. Megteremti a gazdálkodás biztonságát.

Haladó erdőgazdasági elvek írásos emlékei a Széchenyiek sopronmegyei erdőbirtokain a 18. század végén

KOMLÓS GÉZA

A Széchenyiek sopronmegyei erdőbirtoka 6052 kat. holdat tett ki. Az erdőbirtokon folytatott erdőgazdálkodásra vonatkozóan értékes írásos feljegyzések találhatóak a Széchenyi család levéltárában. Az összesen 55 polcfolyómétert és 378 db iratcsomót tartalmazó levéltári anyag egykorú feljegyzéseiből kellő képet kaphatunk az akkori erdőgazdálkodásra.

Erdemes tanulmányozni, hogy a különböző rendtartásokban, utasításokban, „vélekedés”-ekben előírt erdőgazdálkodási elvek mit tartalmaznak és a gyakorlatban hogyan alkalmazták ezeket.

Mivel az erdőgazdálkodás első művelete a *maggyűjtés*, makkszedés, vegyük sorra az ezzel foglalkozó írásos emlékeket. Egy 1780 körül kelt írás nehezményezi a maggyűjtés lassú menetét: „...Mégis tapasztalom, hogy a vetni valónak megszerzésében elég korán meg nem tetetik a rendelés, mert nem gondolom, hogy azon csekély makknak leszedése is már elrendeltetett volna, amely a Czenki köveserdőben találtatik.” (7.)

Az 1804. évből két írásos emlék alapján is ismereteket szerezhetünk a makkszedésekkel kapcsolatban: „...Hogy a makk és más egyéb vetni, ültetni való mag jó esztendőben, annak idejében, midőn tudniillik tökéletesen megérett, jó vigyázással szedettség, s conserváltassék, mint ez már eddig is meg volt rendelve. Az ültetni való makk ott szedessék, hol az Uraság sertései fognak makkolatni, nem pedig azon erdőkben, mellyek Censuban adatnak ki.” (11.) A makkszedés mindaddig folyt, míg a szükséges és jó mennyiségű makkot be nem gyűjtötték, s csak ezután kezdődhetett meg az erdei legeltetés: „A makk se szabadulhat fel addig, míg ültetni való makk nem szedetik, s azt az Uraság tisztje fel nem szabadítja.” (10). A szedett makk minősége és tárolása már akkor sem volt mellékes: „...Ezen ültetni való makk egészséges, a fáról

magától le folyott, s férges ne legyen, mert ha a makk rossz, hijába esik a fáradság. ... Ha valaki rossz makkot szedne, mind addig szedetteness véle, míg jót nem szed. ... A felszedett ültetni való makk miként együtt van: azonnal vitessen az ültetés helyére, s imitt-amott több apró rakásokban töltögetessen le, terítettessen el, hogy meg ne füljön, esős időben gyakran forgatasson meg ...” (10.)

Az erdősítésekre vonatkozó feljegyzések tanúsítják, hogy akkor is használták már a makkfúróval való ültetést, a fészkes vetést és a csemeteültetést is, sőt az irtókapával végzett ültetésekre is találunk feljegyzéseket: „... Eljövén az ültetés ideje, ültetők parantsoltassanak az erdőbíró által, kik főképp irtó vagy csákány kapával jelenjenek meg a munkára. ... Az erősebbek vágjanak likakat oly sűrűn, hogy egy lik a másikhoz fél arasznyira essen, a lik csak olyan nagy legyen, hogy két-három szem makknak lehessen benne helye. A lik mélysége 3 ujjnyi legyen, a gyengébbek pedig minden likban vessenek 3 szem makkot, és a likból kiásott földet takarják be oly erősen, hogy a varjuk azt ki ne kopaszthassák. ... Hogy a likak vagy makk nélkül, vagy földetlen ne maradjanak, parancsolni kell a hütösökből pallérokat, kik a munkásokra vigyázzanak. ... Ezen ültetés ily formán essen meg azon vágásokban, melyekben jövődöre a fa le vágattatik. Vágások pedig úgy ültessenek be, hogy ezen túl minden esztendőben egy a jövődő, egy a múlt vágásokból ültetessen be. Az ültetésnek meg kell esni Octóber hónapban. Az ilyen vágások és ültetések mindenre nézve tilosak legyenek, míg az Uraság jágerje fel nem szabadítja...” (10.) Az erdősítési szerszámokra való utalás 1802. évből való: „... Mivel pedig a tapasztalás megbizonyítja, hogy az ide való emberek a makkfúrókkal nem tudnak bánni, a makkültetést azzal késedelmesen teszik, ellenben az ásó vagy irtókapa után való ültetések is, csak jó idejük járjon, szépen nevelkednek. De ezen makkültető furók már most egy-egy aranyba tellvén, igen drágák is, ezért ezen makk ültető furók mellett ásó után is lehet makkot ültetni ...” (9.)

Az erdősítéseknel meghatározandó *fajajmegválasztás* fogalmával tisztában vannak, hogy milyen fafajt használjanak fel, „... azt a Forstmeister határozza meg...” (8.) Egy 1802-ből való Vélekedés figyelembe veszi az erdő állapotát a fafaj megválasztásánál: „... A makkot a desolált erdőszakaszokban kell ültetni; a vörös és szurkos fenyő (a mai értelemben véve: erdei és feketefenyő) magot pedig a Nagyerdőnek dombosabb részeiben. A cultiváltabb erdőben csak ott ültetettessen a makk, ahol nagyobb kopasz helyek vannak; de ahol a fáknak gyökerei a vágásokban úgy sarjazznak, hogy idővel a fiatal hajtások makkot teremvén, a körülöttük lévő aprólékos kopasz helyeket megmagozhatják: ott az ültetés haszontalan; a reá teendő költség pedig már desoláltabb erdődarabokra fordíthatatik nagyobb haszonnal. Amely erdővidék igen kövecsesek, az azokban lévő vágásokban Nyirfa magot is lehet hinteni, mivel ennek fája számszámra, tűzre s abrincsa is jó. De hogy el ne hatalmazzon, csupán csak addig kell nevelni, míg abrincsnak lehet kivágni, mely kort ha elérték, a Nyirfát ki kell vágni. ...” (9.) Két évvel később, 1804-ben kelt „Reflexiók” több helyen is foglalkozik a fajajmegválasztás kérdésével: „... Vannak igen is a Nagyerdőben olyan helyek, melyeken fenyőfa is teremne; hanem ezen helyeket meg kellene különös szerű Mappában mutatni, s nevezni, melyek azok és mennyire valók? ... Főképpen arra kell nézni, és egyedül arról gondoskodni, hogy a tölgy és veresfenyő neveltség és szaporíttassék mind jobban, mivel a gazdaságban ezen két fanem minden haszonra vagy szükségre fordíthatatik. Azért is csak ott vettessék más egyéb mag, ahol ez a két féle nem szokott teremni. ... Egyik Sectionak a másiktól teendő különböztetésére jó leszen valami fa nemét ültetni, rendben, úgy mint galagonyát, vagy más effélét...” (11.)

Az erdősítések *nyilvántartása, sőt megeredése is*, megtalálható már az 1780. év körüli utasításban: „... Most, még az idén, Bárány assessor ur a Comissionának adja be a tabellát, melynek 3 rubricájában: a) Mennyi holdat kellett volna elvetni és ugyan micsoda maggal? — b) Hány hold fogamodott meg, és ugyan micsoda magbul, hogy a

revisiónak alkalmatosságával költségünk és munkánknak effectusát jobban kiláthas-suk. Ezen tabella esztendről esztendőre a Comissionának beadassék, Bárány Urnak subscriptioja mellett, és mivel a vetőnek a neve is abban ki fog tetettetni, legbizonyosabban abban itálhat aztán a Commissió, hogy ennek vagy az időnek tulajdonítsa a veszedelmet?" (7.).

Az ültetések, vetések védelmére igyekeznek gondot fordítani, amire szükség is volt az akkori nagy erdei legeltetések miatt: "...Hogy mennyire lehet, az erdő is cultiválódjon és a fűbér jövedelme se csökkenjen, arra kell leginkább vigyázni, hogy makkültetések oly helyeken essenek, ahol azok a marháknak járását nem akadályoztatják; és így ezáltal az ültetéseket a fűvellő marhák által könnyen teendő kártól meg lehet őrizni. Az ilyetén ültetések rendében menjenek időről időre egyes lineá szerint. Amint a vágások düllője esnek, hogy karéjlatot ne formáljon az ültetés, különben az olyatén karéjlatokba becsapván a marha, az ültetésre könnyen ráeshet, s benne annál inkább kárt tehet, mennél több fű van az ilyetén tilosban. Hogy pedig a fűvellő marháktól annál inkább meg lehessen az ilyetén rendszerintett ültetéseket őrizni, az ültetések körül 40 ölnyi szélességű plága czégezertessék ki, s tartassék tilosban. Igaz ugyan, hogy ezen manipuláció által a mostani fűbérnek mennyisége idővel meg nem állhat, mert mennél több lesz az ültetés, annál kevesebb lesz a legelő. Mindazonáltal ezen manipulációval azt nyeri az Uraság, hogy erdejének cultivációja mellett 10—15 esztendő alatt az első vágásbeli ültetésbe bocsáthatja a marhákat, anélkül, hogy a cultiváció mellett megszorítsa a marhajárását..." (9.)

A mai értelemben vett erdőművelés vizsgálata után térjünk át a fahasználat témájára. Erre vonatkozóan is találunk bőségesen írásos emléket. Bár a 40 éves *vágásforduló* még az 1891. évi üzemtervezettség bekövetkeztével sem változott meg és egészen a felszabadulásig tartott, nem érdektelen a vágásfordulókra vonatkozó megállapítások ismertetése sem. Egy 1788. évi, latin nyelvű területkimutatás a Nagyerdő területéről a kimutatás egyik sorában ezt tartalmazza: „Divisa per annos 60 obveniunt pro anno uno”, vagyis: „60 évre elosztva, egy évre jut”. Tehát a területkimutatás, mely többek között az egy évre jutó vágásterületet és az egy hold vágásterületre eső 20 öl fatermést is kimutatja, 60 éves vágásfordulóval számol, 1788-ban. (12.) Az 1802. évi feljegyzések további utalásokat tartalmaznak a vágásfordulókra vonatkozóan: „...A tölgyfa, úgy a vörösfenyő is, 100 esztendőt kíván, míg tökéletesen megéri. És így ezen két principiumból (mármint a Felső és Alsó Nagyerdőből) 100 sectiókat kell designálni.” ... A cultiváltabb erdődarab már 50 vágásokra rendeltetvén felosztani, annak osztálya emelett maradhat...” (9.) Az 1804. évi keltezésű „Reflexiók” előírása már 60 évet ír elő: „...Minden féle fára nézve az erdők az egész Planum vagy Systema kidolgozása alkalmatosságával 60 sectiókra vétessenek...” (11.)

Ha az előírásokat és megállapításokat nem is követte a gyakorlati alkalmazás, mégis haladónak mondhatjuk az akkori kor gondolkodását, az 50, 60 illetve 100 éves vágásfordulók helyességének felismerése alapján.

Az erdősítések befejezése után megkezdődik a *fakitermelés* munkája: „... Miként a makk elültetik, azonnal hozzá kell fogni a favágáshoz. Fát csak november, december, januárius és februárius hónapban lesz szabad vágni. ... Minden fa ölbe vágatasson és rakatasson, melyet mind a tövéről, mind szakaszokba fűrészszel kell vágni, hogy annyi forgács kárba ne menjen. A rőzséket hasonló képpen nyalábokba kell kötni, ... martius hónap végéig a vágás egészen kitisztuljon. Az Uraság által a vágásra kijelölt erdődarabon kívül sehol másutt az erdőn fát vágni keményen tiltatik.” (10.)

A vágásterületek helye és nagysága arányban állott a rendelkezésre álló lehetőségekkel: „... Minden esztendőben csak egy vágást kellene tenni és rend szerint. Mert több vágást egyszerre beültetni költségesebb is, nem is lehetne annak rende szerint az ültetés munkáját végbe vinni, mind a munkások szüke miatt, mind azért, hogy

makk találkozna arra való elegendő. Rend szerint pedig kellene vágni és ültetni azért, mert egy corpusban lévén, könnyebb a kártól menteni, főképp míg a kártevők el szoktattatnak. ... (8.) A fakitermelések helymegválasztásánál nem közömbös nekik a természetes felújítás mértéke és lehetősége sem: „... Meg kellett volna ugyan azért határozni, s mutatni, melyek és hány holdat tesznek azon tájékok, melyeken a gyökérről leendő nevelése az erdőnek kevés reménységet ad: és hogy egy munkából kettő ne legyen, inkább azon részeken kell ennekutána az erdőt vágatni, amelyeken a fa gyökérről hajt, mert különben ha későbben vágatik a fa, ebben is megvényhedvén, csakugyan azt is le kell vágatni, sarjra bevetni, és így több munkával és még azon felül sokkal későbben fog a haszonra való fa nevelkedni.” (11.) Ugyanezen, 1804. évi „Reflexiók” a magfák meghagyására is ad már ki utasítást: „... Ahol pedig üres helyek vannak, azok körül tanácsos, sőt szükséges is makktermő fákat hagyni.” (11.)

A kitermelt fa *felvételezésére, eladására, felhasználására* vonatkozóan az 1804. évi utasítás így hangzik: „... Az ölfának vágása után hogy nemcsak forgács, hanem tuskók is maradván a vágásba, ezen tuskókat is az Erdőinspector összeírja, általa megbecsültetvén azoknak árát is hozzá tegeye, s a Comissionának azt is beadja. A forgácsot mi illeti, abból minekutána a Concernens tiszt a Comissió által meghatározandó szeker számmal meg szedeti, ami ott marad, azt az Erdőinspector azon erdei személyek között, kik azon vágásra vigyáztak, úgymint jáger és erdőőrök között egyaránt ahányan vannak, annyi darabokra ossza fel a vágást, s mindenik a néki esett darabban azt felszedheti, s maga szükségére fordíthatja. Senkinek, akár idegen, akár Conventionatus legyen, az Erdőinspector fennálló fát pénzért, annyival inkább ingyen adni ne merészeljen, hanem a Comissionál jelentést tegyen. Ha pedig a Comissionának engedelmével fennálló fát Instructiója szerint elád, annak kimutatására, s midőn a vevő levágja, elviszi, vigyázására a röjtöki jáger mellé mindenkor egyik erdőőrzt is rendelje. ... A rözse a téglakemencékhez hordattassék; 1000 téglá égetésére 3/4 ölfá adasék, hol a rözse evégre nem elegendő. A póznák esztendőről esztendőre conserváltasának, melyek mindaddig szükségesek, míg a gabona és szüleség pajtákba nem takaríthatatik...” (11.)

Az *erdei kártételekre* vonatkozó egykorú írásos feljegyzések nagy számából egy 1802. évi vélekedést idézek: „... Nem lehet az erdőt a kártól megoltalmazni, ha csak szoros büntetés nem szabattatik az erdei kártevők ellen. Ezen végre nem elegendő a kárnak becsü szerint való megtérítése, hanem azon felül büntetés is kell a kártevőknek, hogy magát utóbb a kártételtől óvja. Vélekedésem szerint két féle a kártevő: vagy jobbágy, vagy vidéki, és pedig vagy paraszt, vagy nemes. A jobbágyot is úgy lehet tekinteni ezen esetben, mint vidékit, annál inkább, mivel az Uraságnak négy erős helysége határos a Nagyerdővel, s némelyik, mint Kis Czenk, Hidegség, Homok, Hegykő, belőle fááznak, és így ezeket kell leginkább nagyobb félelemben tartani. A kártevő nemes ember, mivel tette által magát megalacsonyítja, nagyobb tekintetben ne legyen, mint a kártevő parasztra. Akár jobbágy, akár vidéki kártevő vagy erőszakoskodó. Lehet, aki magát a kártétel közben a jégereknek vagy erdőőrztöknek ellene szegezni, s velük huzalkodik, vagy olyan, aki magát megadja. Méltó, hogy a viszálykodó duplán büntetessen.” (9.)

Az erdőgazdálkodásra nézve legközvetlenebb hatással a jágerok, erdészek és erdőőrztök és ezeknek munkája volt, így kitérek az említett időszak *személyzeti viszonyaira* is. Egy 1797-ben kelt Projectum erről így vélekedik: „... Az erdőkerülőket, akik vadászok lehetnek, a költség miatt kimélleni kár volna, mert egy emberre hasznosabb annyit bízni, amennyit annak ereje megbír. Ezeknek száma tehát a vágások számától függ. Igenis szükséges léssen, hogy ezen erdei personalénak lakása az erdőben építtessék. Ott kell pedig építeni, ahonnét könnyebb fáradsággal megkerülheti a vigyázása alatt levő erdőt: és így a reá bízott vágásoknak közepén. Míg tehát a Nagyerdő vágásokra nem oszlik, addig ezen lakásoknak helyét se lehet kimutatni. Mivel az erdőke-

rülönnek vigyázása alá több vágások fognak jutni: azért a lakást csak azon esztendő előtt kell építeni, melybe az erdőkerülönnek járása fog vágattatni. . .” (8.)

Ki lehetne még térni az erdőgazdálkodáshoz nem szorosan hozzátartozó erdei haszonvételek, erdei jövedelmek, legeltetések, stb. tárgyalására is, írásos emlék ezen témakörből is bőven található. Úgy gondolom azonban, hogy a fontosabb erdőgazdálkodási elvek és módok írásos emlékei is elég hű képet adnak az 1780—1804. évek közötti rövid időszak erdőgazdálkodásáról. És ha nem is követelhetjük meg a közel két évszázaddal ezelőtti időszaktól a mai, korszerű erdőgazdálkodás elveit, a bemutatott írásos emlékek a bizonyítékai annak, hogy helyes erdőgazdálkodási elvekkel nemcsak a mostani, hanem a XVIII. századi erdőgazdálkodásban is már találkozhatunk.

Irodalomjegyzék

1. *Bakács István*: A Széchenyi család levéltára. — Budapest, 1958. — Levéltárak Országos Központja, 158. p.
2. *Csapody István*: A Sopron megyei „Nagyerdő” története. — „Soproni Szemle”, 1963., XVII. évf., 3. szám, 217—226. p.
3. *Keresztesi Béla*: A sárvári erdők története. — „Erdészeti Kutatások”, 1959., 1—3. szám, 1—55. p.
4. *Soós Imre*: Az úrbéri birtokrendezések eredményei Sopron megyében. — Sopron, 1941. — Székely és társa Könyvnyomda, 88. p.
5. A Széchenyi-térképtárban elhelyezett, a Széchenyi-család levéltárából kiemelt térképek anyaga. — Országos Levéltár. — Törzsszám: S. szekció 83.
6. Magyar Néphadsereg Hadtörténeti Intézete és Múzeum Képtára térképanyaga.
7. Utasítás Bárány Ur számára. — 1780. év körül kiadott, aláírás és keltezés nélküli írásbeli utasítás Bárány Péter iváni assessor részére. — A Széchenyi család levéltára. — Országos Levéltár. — Törzsszám: P. szekció 623. — X. kötet, fasc. 11.: Nro 5., folió 79—80.
8. A Nagy Erdő Regulációja iránt való Projectum. — Kelt Iványban, 1797. szeptember 4-én. — A Széchenyi család levéltára. — Országos Levéltár. — Törzsszám: P. szekció 623. — II. kötet, 28. szám, 170. rsz., fasc. „A”, Nro 168.
9. Nagy Erdő cultivációjáról való Vélekedése Bárány Péter Uradalmi Gazdaságbeli Választmány Ülnökének. — Kelt Iványban, 1802. október 30-án. — A Széchenyi család levéltára. — Országos Levéltár. — Törzsszám: P. szekció 623. — II. kötet, 28. szám, 170. rsz., fasc. „A”, Nro 181.
10. A Communitások erdeiben való, s a Felsőleges parantsolatokkal meg egyező Rendtartások. — Kelt Czenken, 1804. július 22-én. — A Széchenyi család levéltára. — Országos Levéltár. — Törzsszám: P. szekció 623. — II. kötet, 28. szám, 172. rsz., fasc. „D”, volumen 9.
11. Nagyerdővel kapcsolatos reflexiók. — Keltezés, aláírás nélküli írás az 1804. évből. — A Széchenyi család levéltára. — Országos Levéltár. — Törzsszám: P. szekció 623. — X. kötet, fasc. 11., 9. szám, Nro 70., folió 101—105.
12. A Széchenyi család levéltárának egyéb iratai, adatai. — Országos Levéltár. — Törzsszám: P. szekció 623.